

K definici a specifičnosti tzv. „odborného“ překladu

Uvozovky v nadpisu tohoto příspěvku naznačují, že pojmenování „odborný překlad“ bude bráno v pochybnost. Prozatím se s ním spokojíme, neboť ve vědomí osob ne zcela profesionálně zainteresovaných funguje jako protějšek překladu uměleckého. Různé konference a podobná setkání, zaměřená široce na „překlad vůbec“, s jistou samozřejmostí věnují pozornost překladu uměleckému. Pokud se přece alespoň dotknou problematiky překladu „odborného“, pak berou na vědomí jen jednu jeho složku, totiž překlad do češtiny (slovenštiny), tedy právě tu složku, kterou „odborní“ překladatelé sami považují za nesrovnatelně snazší a méně problematickou než proces opačný – než překlad do cizího jazyka. Zajisté, přeložený text tu zdánlivě ničím nepřispívá do fondu naší národní kultury, ba v mnoha případech prostě mizí z naší kulturní sféry, jeho recipienty jsou příslušníci jiného národa. Tím odpovědnější je však překladatelův úkol: nejen zprostředkování věcných informací, nejen komunikace, nýbrž i reprezentace naší socialistické společnosti. V tomto smyslu patří do programu naší dnešní konference rovněž tento „opačný“ přístup k problematice překladu, charakteristický právě – a snad téměř výhradně – pro překlad „odborný“.

Je pochopitelné, že otázkami mimouměleckého překladu se zabývají akce a konference specializované a že se zaměřují především na řešení problémů v relaci čeština – cizí jazyk (tj. jeden konkrétní jazyk, nikoli cizí jazyky obecně). V posledních letech neustále vzrůstá počet i kvalita seminářů a kursů určených k dalšímu vzdělávání překladatelů, vznikají nebo se rozšiřují instituce, které se tímto programem zabývají (odbočky VTS při jazykových katedrách vysokých škol, zájmová

sdružení pracovníků VTEI ve výzkumných ústavech a velkých výrobních podnicích, pražská a brněnská organizace Intertermin aj.). Obsahem těchto akcí nebývá jen úzce pragmatická výměna aktuálních informací, nýbrž i seriózní kritika překladů a již také určitý podíl teorie, která sem vniká jednak „shora“ v přednáškách profesionálních teoretiků, jednak „zdola“ tím, že se překladatelé sami propracovávají k teoretickému zobecnění svých zkušeností. Zdá se však, že těmto snahám dosud chybí jedna dosti podstatná podrobnost, totiž **pokus o definici samotného předmětu jejich zájmu**. Zde se dostávám k oné pochybnosti, o níž byla zmínka v úvodu tohoto diskusního příspěvku. Všimneme-li si, kdo se účastní seminářů, konferencí a kursů, a jaké překladové texty se při těchto akcích podrobují kritické analýze, zjistíme až nepřehlednou varietu profesí a žánrů se společnou základní problematikou. Někdejší zúžený pohled, který vedl k užívání názvu „technický překlad“ (zkráceně místo „překlad technických textů“), patří minulosti a nezachránil jej ani fakt, že technické obory ve svém souhrnu pravděpodobně mají převahu nad obory jinými, pokud jde o kvalitu výměny informací. Nastoupil tedy širší pojem „odborný překlad“ (zkráceně za „překlad odborných textů“). Jde ovšem zase o to, jak jej definujeme. Často dochází k zjednodušenému výkladu „odborný = vědecký nebo technický“. Jozef Mistrík ve své klasifikaci stylů klade rovnítko mezi „odborný = naučný“.¹ Zajisté – vždyť odborným textem je vedle doktorské disertace třeba i brožura k nácviku spartakiádní skladby nebo návod k obsluze pračky; přesto ani takto široce chápané označení „odborný text“ a „odborný překlad“ nezahrnuje vše. Bylo by zapotřebí komplexního pohledu, který by nám umožnil zařadit zkoumaný typ překladu do určitého systému. Klasifikace stylů a žánrů překladu pochopitelně odpovídá klasifikaci stylů a žánrů literatury. Zde se jednotlivé studie našich literárních teoretiků sice zcela neshodují,² ale každá klasifikace nám naznačuje, že protějškem „uměleckého překladu“ – lépe řečeno „překladu umělecké literatury“ – může být jedině překlad veškeré literatury ostatní. Jde jen o to, jak ji nazýváme: zda uijeme poměrně vžitého tradičního označení věcná literatura (Mistrík), či se pokusíme o adaptaci

370 *Překlad věcná a liter. odborné příspěvků a konferencí „40 rokov
překladu v socialistickéj spoločnosti“, Bratislava, marec, 1985
Zborník zostavil Jan Vilikovský
Slovenský spisovateľ, 1986*

výstižného anglického **fiction – non-fiction** (u Hrabáka se objevuje spíše zkusmo a okrajově ve zčeštěné podobě „fikce – non-fikce“; srovnajme s dnešní muzikologickou klasifikací hudby na „artificiální – non-artificiální“). Buď jak buď, literatura odborná a tedy i její překlad – „odborný překlad“ – je pouze jedním z druhů této „non-fiction“. Mistrík rozeznává žánry a útvary stylu naučného (odborného), publicistického, řečnického a administrativního. V praxi skutečně všechny tyto žánry a útvary dostává překladatel na svůj pracovní stůl.³ Z toho všeho vyplývá, že bychom měli směřovat ke sjednocení a rozšíření okruhu problémů, jimiž se zabývají překladatelé spolu s teoretiky ve svých seminářích, kursech a podobných akcích.

Nejde však jen o zařazení překladu „non-fiction“ do schématu určité klasifikace, tedy o hledání vnějších souvislostí. Měli bychom věnovat pozornost i hlubšímu pochopení vnitřních specifických vlastností a zákonitostí tohoto typu překladu. Pokusme se některé z nich naznačit srovnáním s překladem „fiction“.⁴

Nejnápadnější rozdíl už jsme naznačili v úvodu: překladatel věcné literatury překládá „oběma směry“, tedy **cílovým jazykem pro něj často bývá jazyk cizí**, mnohdy dokonce pracuje pouze s texty určenými pro překlad do cizího jazyka. Vyloučíme-li případy bilingvismu nebo cizinců žijících u nás, je hlavní starostí překladatele znalost cizího jazyka, a ta se málokdy blíží ideálnímu stavu. Mimoto se musí neustále doplňovat současně s vývojem daného jazyka, zejména jeho lexikální složky. Tento lexikální zřetel někdy vede k tomu, že překladatel zanedbává celkovou jazykovou kulturu své práce. Josef Hrabák poznamenává o věcné literatuře⁵: „Pokud jde o jazykovou stránku, ta nás zajímá jen potud, pokud nám zprostředkuje věcnou informaci, a podle toho ji také hodnotíme: jde nám o jazykovou správnost, slohovou přesnost, přesnou volbu termínů atp.“ Z hlediska překladu do cizího jazyka ovšem toto „jen“ znamená velmi mnoho. O požadované jazykové správnosti jsme se zmínili a je to ostatně samozřejmě podmínka překladatelovy kvalifikace. Všimněme si však dalších dvou požadavků: **stylu a terminologie.**

Stylistická stránka věcného překladu se dostává v poslední době stále více do popředí zájmu teoretiků i praktiků. Nejednou byla zdůrazněna významná skutečnost, že styl věcné literatury je v různých jazykových společnostech různý. Stačí zde připomenout publikaci Vlasty Rejtharové a Evy Skálové *Příručka anglického odborného stylu* (Praha 1981) nebo některé, zatím méně soustavné, studijní materiály Interterminu o slohových otázkách jazyka německého. Samo srovnání takovýchto různých stylů by vystačilo na zajímavou studii. Vidíme tedy, že se překlad „umělecký“ a „neumělecký“ vzájemně neliší přítomností či nepřítomností stylistického aspektu, nýbrž spíše mírou jeho využití nutnou pro funkci daného typu literatury. Přitom hned poznamenejme, že z faktu různosti věcného stylu v různých jazycích automaticky vyplývá právo, ba povinnost překladatele upravovat styl originálu, aby dosáhl ekvivalence na úrovni textu. Podmínkou této ekvivalence je sdělit informaci takovým stylem, jaký je obvyklý pro recipienta v cílovém jazyce. Autorův osobní styl nepatří do informace sdělované věcnou literaturou.

Nyní si všimněme terminologie. I zde se dosud objevuje poněkud zkreslené nazírání, podle něhož by terminologie sama byla alfou a omegou překladatelova snažení. Zajisté, vedle tradičních termínů vznikají neustále nové, ale „zásobování“ novými termíny by mělo být řešeno pružným vydáváním terminologických slovníků a jiných studijních materiálů. (To se také skutečně děje; zda vždy a všude v dostatečné kvantitě i kvalitě, nemůžeme zde posoudit.) Připusťme ovšem, že vznikají situace, kdy překladatel – navzdory varování teoretiků – musí chtě nechtě termín vymyslet nebo alespoň najít způsob jeho možné transformace do cílového jazyka. Pak nabývá jeho úsilí skutečně jakéhosi tvůrčího zanícení – pokud mu ovšem pracovní podmínky dovolují ten luxus, aby dvě tři slovíčka nosil v hlavě třeba celý týden.⁶ Chceme-li i zde srovnat překlad „fiction“ a „non-fiction“, lze říci, že termíny se vyskytují v nemalém množství rovněž v literatuře umělecké. Vždyť dokonce četná pojmenování známá z denního života můžeme považovat za termíny svého druhu – např. brigádník, vánoční kolekce, spartakiáda, sídliště atd. I beletrie má užívat

termínů správně. V nedávno vyšlém souboru drobných povídek jednoho českého autora⁷ došlo v tomto směru k roztomilému přehmatu: nejméně dvakrát se tu objevil výraz „náš elektronkový věk“, nejspíše místo výrazu „elektronický věk“. V technickém textu by to byla chyba katastrofálních rozměrů; v textu uměleckém působí jako rušivý prvek, jehož si mnozí čtenáři sotva všimnou, a ti, kdo si ho všimnou, jej autorovi odpustí. Platí tedy i zde, co bylo řečeno o stylistickém aspektu: překlad umělecký a „odborný“ se neliší přítomností či nepřítomností termínů, nýbrž mírou jejich využití nutnou pro funkci daného typu literatury.

Zbývá ještě otázka kvality našich překladů věcné literatury v relaci čeština – cizí jazyk. Budiž řečeno bez okolků, že by se v tomto směru dalo mnoho zlepšit, a že by se zlepšování kvality nemělo ponechat jen odpovědnosti jednotlivých překladatelů. Heslo „ručím za svou práci“ neznamená zrušení kontroly jakosti výrobků. Kdo však kontroluje „výrobek“ překladatele? Umělecký překlad prochází nakladatelskou redakcí (ostatně i té leckdy uniknou jazykové a stylistické chyby) – a to jde o překlad do jazyka mateřského. Překlady věcné literatury, od sborníků vysokých škol až po – dejme tomu – provozní řád pro cizí návštěvníky autokempu, v převážné většině nejsou podrobeny žádné jazykové revizi. A to jde o překlad do jazyka cizího. Není divu, že každoroční dokumentace vadných překladů jen v rámci Interterminu a jen v relaci čeština-němčina zabírá doslova stovky stránek. Bylo by jistě nereálné uvažovat o zavedení rozměrného a náročného kontrolního aparátu. Bylo by však docela možné pokusit se alespoň v krajských městech vytvořit něco na způsob konzultačního střediska pro jednotlivé světové jazyky, něco podobného, jako je jazyková poradna Ústavu pro jazyk český. Nebo ještě skromněji: získat pro konzultační činnost jednotlivé odborníky, nejlépe rodilé mluvčí nebo bilingvisty. Tím by překladatelé získali možnost poradit se (a to dobrovolně) o zvlášť obtížných pasážích textu, o neznámých reáliích a pod. Jistě to není jediný způsob, jak se snažit o zvyšování kvality odborných překladů. Hledejme i způsoby další. Vždyť kvalita překladu není jen prestižní záležitostí jednotlivce. Překlad do cizího jazyka je vizitkou naší

socialistické společnosti na mezinárodním fóru. V tomto smyslu lze říci (snad s trochou provokující nadsázky), že jeden špatně přeložený prospekt strojírenského veletrhu může způsobit větší škodu než jedna špatně přeložená báseň – a nejde tu jen o škodu ekonomickou, nýbrž i politickou a obecně kulturní.

POZNÁMKY

- 1 Mistrík, J.: *Žánre vecnej literatúry*. Bratislava 1975, s. 14.
- 2 Viz např. Hrabák, J.: *Poetika*. Praha 1973.
- 3 Do Mistríkovy klasifikace ovšem nezapadá zvláštní typ jazykového převodu, totiž tlumočení, jež by si zasloužilo samostatné studie. Sám fakt, že čeština nemá krycí termín pro překlad i tlumočení (srov. německé Sprachmittlung), vede často k zbytečně příkrému oddělování obou typů.
- 4 Tento název nebo jeho český variant – vznikne-li – je skutečně lákavý už tím, že zahrnuje i takové žánry, jejichž příslušnost k umělecké literatuře je sporná, např. tzv. zábavné žánry).
- 5 Op. cit. s. 25.
- 6 Namátkou vybrané příklady termínů z oboru hudebního: *múzičká umění; kontráš v hudecké muzice; zámecké kapely 18. století; Janáčkova „sčasovka“; hudba artifíciální*. (Vše v relaci čeština – angličtina.)
- 7 Od citace je upuštěno záměrně.